



מרכז בגין-סאדאט
למחקרים אסטרטגיים



חלופות אזוריות לרעיון "שתי מדינות לשני עמים"

גיורא איילנד

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים
אוניברסיטת בר-אילן
מזכרי מרכז בס"א מס' 4

חלופות אזוריות לרעיון "שתי מדינות לשני עמים"

גיורא איילנד

© כל הזכויות שמורות

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים
אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן, ינואר 2010
ISSN 1565-9895

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים נוסד על-ידי ד"ר תומס הכט, ממנהיגי יהדות קנדה. המרכז מוקדש לזכרם של מנחם בגין ואנואר סאדאת, אשר בחזונם ובמעשיהם הביאו לחוזה שלום ראשון בין ישראל לבין מדינה ערבית. המרכז הוא גוף אקדמי עצמאי השואף לתרום לקידום הביטחון והשלום במזרח התיכון באמצעות מחקרים מכווני מדיניות בנושאי ביטחון לאומי במזרח התיכון. המרכז פועל ליד החוג למדעי המדינה שבאוניברסיטת בר-אילן.

סדרת הפרסומים "מזכרי מרכז בס"א" מהווה במה לעבודות מכוונות מדיניות הראויות לתשומת לב הציבור החושב. תוכן הפרסומים משקף כמובן את דעת המחברים בלבד. באמצעות הפרסומים, הכנסים, ימי העיון והסמינרים מתכוון המרכז לעורר דיון ציבורי וחשיבה מסודרת בנושאי שלום וביטחון במזרח התיכון.

ועדה מייעצת בין-לאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: ד"ר תומס אי הכט
משנה ליו"ר הוועדה המייעצת: מר סול קושיצקי

חברים: אלוף (מילי) אורי אור, פרופי משה ארנס, גנרל אלכסנדר מי הייג, גבי גיודי אן הכט, גבי מריון הכט, מר רוברט הכט, מר שלמה הלל, פרופי ריבה הפט-הכט, מר מוזי וורטהיים, מר איזי ליבלר, סנטור יוסף אי ליברמן, מר רוברט קי ליפטון, אלוף (מילי) דניאל מט, מר בריאן מולרוני, השגריר נורמן ספקטור, השגריר מאיר רוזן, מר סימור די רייך, השגריר זלמן שובל.

ועדה אקדמית מייעצת בין-לאומית

פרופי דזמונד בול, האוניברסיטה האוסטרלית הלאומית, פרופי איאן בקט, אוניברסיטת נורפהמפטון, פרופי פטריק גיימס, אוניברסיטת דרום קליפורניה, פרופי סטיבן רי דיוויד, אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, פרופי יחזקאל דרוו, האוניברסיטה העברית, פרופי אליוט אי כהן, SAIS, קומודור ג'יסטיט סינג, המרכז לחקר הכוח האווירי בניו-דלהי, פרופי ברי פוזן, MIT, פרופי לורנס פרידמן, קינגס קולג', פרופי אפרים קארש, קינגס קולג', פרופי ארווין קוטלר, אוניברסיטת מקגיל.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופי אפרים ענבר

חוקרים: ד"ר יעלי בלוך-אלקון, פרופי איתן גלבוט, אלי"מ (מילי) אבי הר-אבן, ד"ר צילה הרשקו, פרופי סטייוארט אי כהן, פרופי זאב מגן, פרופי עמיקם נחמני, ד"ר מקס סינגר, פרופי שמואל סנדלר, אלוף (מילי) עמנואל סקל, ד"ר גיל פיילר, פרופי הלל פריש, ד"ר אבי קובר, ד"ר מרדכי קידר, ד"ר יונתן ריינהולד, מר עמיר רפפורט, פרופי גירלד שטיינברג, ד"ר שלמה שפירא.

מנהל קשרי חוץ: דוד מי וינברג

מרכזת: חוה וקסמן-כהן

עריכה בעברית: אלונה ברנר רוזנמן

עריכה באנגלית: רבקה גולדברג

הקדמה

אני שמח להגיש לקוראי מרכז בסי"א למחקרים אסטרטגיים את חיבורו של האלוף (מילי) גיורא איילנד בנושא חלופות אזוריות לרעיון "שתי מדינות לשני עמים".

חיבור זה הוא בבחינת "שחיה נגד הזרם המחשבתי הקונבנציונאלי". כידוע, קשה מאוד לשנות דפוסי מחשבה אשר מקובעים בפרדיגמות מקובלות על הכלל, כמו החשיבה הנפוצה בזכות הצורך בהקמת מדינה פלסטינית. רוב המרץ האינטלקטואלי והמדיני מושקע כיום בכיוון של מציאת דרכים אשר יבטיחו את חלוקת הארץ באמצעות בניית מדינה פלסטינית בת-קיימא ושוחרת שלום עם ישראל, וזאת למרות הכישלונות המרובים בבניית מדינה זו והשגת הסדר. גיורא איילנד בוחן באומץ את העבר, ומציע לנסות ולאמץ פתרונות חלופיים שיש בהם סיכויים טובים יותר להשכנת שלום בארץ ישראל.

בימים אלו מתבררים שוב הקשיים בחידוש ובניהול המשא ומתן בין הרשות הפלסטינית לבין ישראל. כמו כן, עולה על סדר היום האפשרות להכרזה חד-צדדית להקמת מדינה פלסטינית אשר השלכותיה אינן מבטיחות בהכרח יציבות ושלום באזור. בעת הזו ראוי במיוחד לחשוב מחדש על הדרך בה הלכה מדינת ישראל מאז החתימה על הסכמי אוסלו (ספטמבר 1993). לכן, חיבור זה הוא בעל חשיבות מיוחדת.

פרופי אפרים ענבר

מנהל מרכז בסי"א

חלופות אזוריות לרעיון "שתי מדינות לשני עמים" ג'ורא איילנד

מבוא: תמונת המצב ומרחב האפשרויות

בתחילת 2010, לא נראה כי הסכם שלום ישראלי-פלסטיני עומד להיחתם בעתיד הנראה לעין. לפני מספר חודשים היו שראו את המציאות כאור אופטימי יותר. הסיבה לאופטימיות העונתית הייתה מדיניותו הברורה של הנשיא האמריקני החדש והנמרץ, ברק אובמה, אשר מיקם את השגת השלום הישראלי-פלסטיני בין אבני היסוד של מדיניותו החדשה במזרח התיכון. הצהרותיו של הנשיא, נאווו בקהיר, והמינוי של השליח המיוחד ג'ורג' מיטשל, נתנו תחושה כי "הפעם זה יקרה".

אך המציאות האובייקטיבית כפי שהיא נראית בתחילת 2010, אינה מבטיחה יותר מכל הפעמים הקודמות בהן הונע "תהליך השלום", החל מסתיו 1993 (חתימת הסכם אוסלו), קיץ 2000 (ועידת קמפ-דייוויד), דצמבר 2000 (תכניתו של הנשיא קלינטון לסיום הסכסוך), וסתיו 2007 (ועידת אנאפוליס). אם נשווה את המציאות בקיץ 2000 למציאות היום, נראה כי אובייקטיבית אז היה המצב מבטיח יותר בשל שש סיבות:

האחת - המנהיגות הישראלית: אהוד ברק כראש ממשלה האמין שניתן להגיע להסכם קבע ושנכון לעשות זאת, ושם את כל יהבו על התהליך. לא ניתן לומר אותם דברים על ראש הממשלה בנימין נתניהו בשנת 2009.

השנייה - המנהיגות הפלסטינית: למרות אישיותו הבעייתית, נהנה יאסר ערפאת מיתרון שאין ליורשו, וספק אם יהיה אי פעם למי מירשיו: הוא זוהה כמייצג העליון של האינטרס הלאומי הפלסטיני. גם האופוזיציה הפלסטינית, לרבות זו של החמאס, לא ערערה על זכותו לדבר בשם האומה הפלסטינית כולה (לרבות הפזורה).

השלישית - המנהיגות האמריקנית: הנשיא קלינטון היה מוכן להשקיע קשב וזמן, ולקחת סיכון פוליטי בעצם מעורבותו האישית בכרטיס. ספק אם אובמה, המוטרד מבעיות רבות נוספות יהיה מוכן לנקוט גישה דומה. יותר מכך, ספק אם ארצות הברית נהנית היום מאותו מעמד בין-לאומי של מעצמת-על יחידה כפי שהיה לה בשנת 2000.

הרביעית - עצמתו של החמאס גדלה: בשנת 2000 החמאס היה אופוזיציה שיש להתחשב בה, אך לא חייבים לקבל את תכתיביה. כיום יש לחמאס יכולת למנוע כל הסכם מדיני, ובוודאי הסכם שכולל את עזה.

החמישית - האמון בין הצדדים: בשנת 2000 היו מידת האמון בין הצדדים ורמת שיתוף הפעולה ביניהם בשיאם. כיום, אחרי האינתיפאדה השנייה ואחרי נפילת עזה לידי החמאס, ספק אם ניתן

אלוף (מיל') ג'ורא איילנד היה ראש המועצה לביטחון לאומי וראש אג"ת בצה"ל. כיום הינו חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי.

לשכנע את שני הצדדים, ובעיקר את הצד הישראלי ליטול סיכונים ביטחוניים ולעשות "זויתורים כואבים".

השישית - הנוכחות היהודית בשטח: בשנת 2000 היו בגדה (אזור יהודה ושומרון, איו"ש) 190,000 יהודים (לא כולל השכונות היהודיות במזרח ירושלים). כיום עומד מספרם על 290,000. הקושי העצום לקבל החלטות שמשמעותן פינוי עשרות אלפי אזרחים ישראלים מבתיהם רק התחזק.

בנוסף לשש הסיבות הללו יש לציין גם את השיפור במצב הכלכלי באיו"ש. שיפור זה מלווה באווירה רגועה יותר בשטח, אשר יוצרת לכאורה תנאים נוחים למשא ומתן מדיני. בפועל, שיפור זה מקטין את תחושת המשבר. הבעיה כיום נראית כניתנת לניהול כך שהצורך בפתרון (מדיני) כולל, נתפס כפחות דחוף. במוכן מסוים גישתו של ראש הממשלה בנימין נתניהו שדיבר על "שלום כלכלי" מצליחה בחלקה.

קשה להאמין כי המאמץ הדיפלומטי שנכשל בשנת 2000 יכול להצליח בשנת 2010, כאשר רוב המרכיבים במשוואה השתנו לרעה

קשה להאמין כי המאמץ הדיפלומטי שנכשל בשנת 2000 יכול להצליח בשנת 2010, כאשר רוב המרכיבים במשוואה השתנו לרעה. כיום ניתן לבחור בין ארבע גישות אפשריות:

גישה א - מניחה כי אין דרך להגיע לפתרון פוליטי בעתיד הנראה לעין, ולכן עדיף לנהל את הסכסוך ולא לנסות לפתור אותו.

גישה ב - מנסה להגיע ל"הסדר חלקי". על פי גישה זו ניתן להסכים כי תוקם מדינה פלסטינית בעלת גבולות זמניים. הדבר אמנם יחייב העברת שטחים נוספים לידי הפלסטינים, אך ימנע את הצורך להתעמת עם בעיות בלתי פתירות כמו גבולות הקבע, ירושלים, הפליטים, הכרה הדדית מלאה וסופיות הסכסוך.

גישה ג - חותרת להגיע להסכם קבע. למרות כישלונות העבר ולמרות הקושי, יש לנסות להגיע להסכם הקבע על בסיס העיקרון של "שתי מדינות לשני עמים". על פי גישה זו, זהו הפתרון היחיד וכל דחייה של מימושו תגדיל את הקושי להשיגו בעתיד ואת הסיכונים הנגזרים מהעדור שלום.

גישה ד - מנסה להגיע להסכם קבע, אך לאו דווקא על בסיס הנוסחה של "שתי מדינות לשני עמים" שנכשלה מספר פעמים בעבר, אלא על-ידי חיפוש של פתרונות אחרים. גישה זו תוצג בהרחבה בחלק ב' של המאמר.

החלק הראשון של העבודה (פרקים 1-3) מציג את הקשיים בגישות הנפוצות לטיפול בסכסוך הישראלי-פלסטיני ומסביר מציאות קשה זו. הפרק הראשון יבהיר את הקושי להגיע לפתרון על פי הרעיון של "שתי מדינות לשני עמים", בפרק השני של המסמך אנתח את שלושת הגישות הקיימות, ובפרק השלישי את השגיאות שהביאו אותנו למציאות הנוכחית. בפרקים ארבע וחמש אנסה לצאת מהפרדיגמה הקיימת ולהציע שתי חלופות להסכם קבע מתוך ראייה אזורית. בסיכום אציע דרך להתקדמות למימוש החלופות המוצעות.

חלק א'

פרק 1 - הקושי העקרוני המקשה על פתרון הסכסוך

הפרדוקס

יש צורך דחוף לפתור את הסכסוך הישראלי-פלסטיני. לכאורה ניתן לומר זאת על כל סכסוך בין-לאומי, אך שתי סיבות גורמות ליתר דחיפות כשמדובר על הנושא הישראלי-פלסטיני.

הסיבה הראשונה היא השפעת המשך הסכסוך על חייהם של מיליוני פלסטינים. בניגוד לרוב הסכסוכים בהם יש מחלוקת בין מדינות על גבול ושטח (כמו הסכסוך בין ישראל לבין סוריה) הרי שהסכסוך הישראלי-פלסטיני נתפס בעולם כמצב בו עם אחד שולט בעם אחר. "הכיבוש" הוא תופעה בלתי קבילה במאה ה-21 לא רק בשל ההיבט המדיני, אלא גם בשל ההיבט המוסרי שלה.

הסיבה השנייה היא ההקרנה של סכסוך זה על האזור כולו. בין אם מדובר על סיבות אמיתיות, ובין אם מדובר על דימוי בלבד, הרי שהרושם בעולם הוא שהמשך הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא אחד הגורמים לחוסר יציבות באזור כולו. יותר מכך, להמשך הסכסוך ישנה השפעה שלילית מעבר למזרח התיכון. בשנת 2002 ביצעו טרוריסטים ממוצא פקיסטני סדרה של פיגועים ברכבת התחתית של לונדון. חלק מהעצורים בפרשה טענו כי עשו זאת כמחאה על סבלו של העם הפלסטיני. ראש ממשלת בריטניה דאז, טוני בלייר, התראיין עבור תחנת טלוויזיה ישראלית ואמר: "אני יודע כי אותם טרוריסטים משתמשים בסכסוך הישראלי-פלסטיני רק כתירוץ, אך אפילו אם זה כך, למה לתת להם תירוץ?"

הצורך לפתור את הסכסוך נראה חשוב ודחוף לשחקנים רבים בזירה. קיימת גם ההסכמה בין-לאומית רחבה לגבי הצורך בפתרון. נראה שקיימת הסכמה מלאה גם ביחס לאופי הפתרון, על העיקרון של "שתי מדינות לשני עמים". על-פי עקרון זה יהיו בין הירדן לבין שתי מדינות, מדינת ישראל, ומדינה פלסטינית בעזה ובגדה. הגבול בין שתי המדינות יתבסס על קווי 1967.

לפתרון זה ישנה תמיכה מקיר לקיר, מסין ויפן במזרח ועד לקנדה ולארצות הברית במערב, מנורבגיה בצפון ועד דרום אפריקה בדרום. הפתרון נתמך ביחד ובנפרד על-ידי כל החברות הקבועות במועצת הביטחון, הנוסחה נתמכת באופן רשמי על-ידי העולם הערבי, ועל-ידי שני הצדדים לסכסוך - ישראל והרשות הפלסטינית.

לפני תשע שנים התקיים בין שני הצדדים משא ומתן בחסות ארצות הברית על בסיס העיקרון של "שתי מדינות לשני עמים". בכדי לצאת מהקיפאון הציג הנשיא קלינטון בדצמבר 2000 את "הפרמטרים של קלינטון" לסיום הסכסוך. במסמך זה (שהוקרא על ידו אישית בנוכחות הצדדים) ישנה התייחסות קונקרטיה לכל סוגיה (גבולות, ביטחון, ירושלים, פליטים וכיו) והצעה פרטנית כיצד יש לפתור כל סוגיה. קלינטון רצה איזון וחיפש את "נקודת האמצעי" שבין העמדות הסותרות של הצדדים.

צריך להיות ברור כי אם יתנהל בעתיד משא ומתן רציני להסדר הקבע ואם יגיעו הצדדים להסכם, יהיה ההסכם דומה מאוד למה שהוצע ב"פרמטרים של קלינטון".

לסיכום, הכול מסכימים כי לצדדים יש אינטרס לסיים את הסכסוך, וכי לאותו אינטרס שותפים מדינות האזור (המתונות) והעולם כולו. בנוסף, קיימת הסכמה ביחס למהות הפתרון ("שתי מדינות לשני עמים") וחשוב ביותר

המערכות הפוליטיות של ישראל ושל הפלסטינים אינן מוכנות לקבל את הפתרון שהוצע על-ידי הנשיא קלינטון

- גם הפתרון לפרטיו כבר ידוע היטב, וזאת על בסיס הצעת הנשיא קלינטון מסוף שנת 2000. אם כך הם פני הדברים מדוע טרם נחתם ההסכם? כאן הפרדוקס. הסכם השלום הזה שפרטיו ידועים, איננו הסכם שלום רצוי! שני הצדדים אינם רוצים בו היות ושני הצדדים ערים למציאות הפוליטית המורכבת. המקסימום שממשלה בישראל (כל ממשלה) תוכל להציע לפלסטינים ולשרוד פוליטית הוא הרבה פחות מהמינימום שממשל פלסטיני (כל ממשל) יוכל לקבל, ולשרוד פוליטית. כלומר, המערכות הפוליטיות של ישראל ושל הפלסטינים אינן מוכנות לקבל את הפתרון שהוצע על-ידי הנשיא קלינטון.

התנגשות של שאיפות לאומיות

הפער בעמדות הצדדים גדול אם כך ממה שנראה. מעבר לניגוד חריף של אינטרסים, מעבר לקושי האובייקטיבי לספק את הצרכים ההכרחיים של שני הצדדים, סובל הסכסוך הישראלי פלסטיני מהתנגשות חזקה בין שני האתוסים, הפלסטיני מול זה הציוני.

א. התפיסה הפלסטינית

בשנים 7-1936 פעלה בארץ ועדת פיל. המנדט שלה היה להציע פתרון לעימות האתני בארץ ישראל עם תום המנדט הבריטי. הפתרון שהציעה הוועדה היה פתרון של חלוקת הארץ לשתי מדינות. הערכים אמורים היו לקבל את רוב הארץ (השטח שבין הירדן לים) והיהודים אמורים היו לקבל 17%. (שטח קטן, הכולל את ירושלים, אמור היה להישאר בריבונות בין-לאומית).

המנהיגות הערבית התנגדה נחרצות להצעת החלוקה והגישה מסמך מנוסח כהלכה ובו הביעה פליאה על כך שעליהם לחלוק את האדמה בה חיו לאורך מאות שנים עם אנשים אחרים, זרים שרובם מגיעים מאירופה. ערביי פלסטין לא הבינו מדוע הערבים בסעודיה, עיראק, ירדן וסוריה זוכים ליימדינה ללא תנאי בעוד שארצם שלהם ניתנת בחלקה לזרים.

ההתנגדות לכך שהיהודים יהיו זכאים למדינה "על חשבונם של הערבים" נותרה חזקה כמעט כמו בעבר

עמדה זו לא השתנתה ב-1948 וגם לא ב-1967. כיום יש יותר נכונות להכיר במציאות כי בשטח פלסטין קיימת גם מדינת ישראל, אך ההתנגדות לכך שהיהודים יהיו זכאים למדינה "על חשבונם של הערבים" נותרה חזקה כמעט כמו בעבר.

הפלסטינים מוכנים לתמוך ב"שתי מדינות" אך מתנגדים נחרצות לרעיון של "שתי מדינות לשני עמים". הם מוכנים להכיר בקיומה (דה-פקטו) של מדינת ישראל אך מתנגדים נחרצות להכרה בה כמדינה יהודית. הסיבה היא הזדהותם עם ערביי ישראל (ועם דרישתם להפוך את ישראל ל"מדינת כל אזרחיה"), אך קיימת גם סיבה עמוקה יותר, והיא הקושי לקבל את היותם של היהודים אומה ולא רק דת. הפלסטינים מבינים כי הקמת מדינה פלסטינית בגבולות 1967 היא גם מתן לגיטימציה למדינה יהודית, וזאת קשה להם לקבל. אין ספק כי הפלסטינים רוצים להיפטר מ"הכיבוש" הישראלי, אך רצון זה אינו בהכרח מייצג כמיהה לחיות במדינה משלהם. פחות מאשר חולמים הפלסטינים על מדינה משלהם הם מעלים על נס את "גזל אדמתם". הם מלאים בתחושות נקם, רצון ל"צדק" כפיצוי על "האסון" (הנכבה) ובצורך בהכרה על היותם "קורבנות". מעל לכל חשוב לפלסטינים כי יכירו בזכותם של אלו שאיבדו את בתיהם ב-1948 לחזור אליהם.

ב. התפיסה הציונית

ישראלים רבים אוהבים להשתמש במפת המזרח התיכון בכדי לשכנע בצדקת העמדה הישראלית. על פי מפה זו יש 22 מדינות ערביות ענקיות ורק מדינה יהודית קטנטנה אחת. הערבים החיים ב"פלסטיין" ורוצים לממש את זכותם לגור במדינת לאום ערבית יכולים לבחור בין 22 אפשרויות. לעומת זאת ליהודים אין פתרון אחר והשוואה היא הוכחה ניצחת לכך.

יהודים רבים אינם מאמינים כי הפלסטינים מתכוונים להסתפק במדינה קטנה (22 אחוז משטח ארץ ישראל) ומפוצלת בין הגדה המערבית לבין עזה. הם מציינים את העובדה שהפלסטינים מעולם לא באמת רצו במדינה פלסטינית. הם דחו את יזמות החלוקה ב-1937 וב-1948, וכאשר יכלו להקים מדינה, בין 1948 ל-1967 הם לא העלו על דעתם לעשות זאת. סירובו של ערפאת לקבל את הצעותיו "הנדיבות" של ברק בשנת 2000 הוא הוכחה נוספת לסרבנות הפלסטינית.

אפשר להמחיש את הטענה הישראלית בתיאור הבא: נניח שהיינו מקיימים היום משאל עם בקרב כל הפלסטינים (לרבות הפזורה) ומציגים להם שני פתרונות אפשריים לסיום הסכסוך: האחד, "שתי מדינות לשני עמים" על-פי מתווה קלינטון עם הדגשה כי הסכם זה מהווה גם את סוף הסכסוך וסיום התביעות, ושני, אין ולא תהיה מדינה פלסטינית, אך במקביל גם מדינת ישראל תפסיק להתקיים, וכך כל השטח שבין הירדן לים יתחלק בין מצרים, ירדן, סוריה ולבנון. מה יהיו תוצאות של משאל דמויני זה? ישראלים רבים מאמינים כי האפשרות השנייה, בה נעלמת מדינת ישראל, הייתה זוכה לרוב ברור בקרב הפלסטינים.

כשמגיעים ל"רגע האמת" ומנסים להגיע להסדר, הופך הפער באתוס בין שני העמים למכשול שקשה להתגבר עליו

ישראלים רבים מעריכים כי בכל מקום בו מביעים הפלסטינים נכונות לקבל את פתרון "שתי מדינות לשני עמים" הדבר נעשה משיקולים טקטיים - קודם יקבלו מדינה ואחר-כך ימשיכו במאבק על פי "תורת השלבים". זאת בניגוד לתפיסה הציונית אשר תמכה תמיד (להוציא את השנים 1977-1992 בהן מנחם בגין

ויצחק שמיר היו ראשי ממשלה) ברעיון חלוקת הארץ. העימות בין הראיה הציונית לבין הראיה הפלסטינית חזק מכפי שנראה. מאז 1993 קיימת נטייה ישראלית ובין-לאומית להמעיט בהשפעתו, אך כשמגיעים ל"רגע האמת" ומנסים להגיע להסדר, הופך הפער באתוס בין שני העמים למכשול שקשה להתגבר עליו.

פרק 2 - שלוש הגישות הקיימות

בפרק זה אנתח את שלוש הגישות הראשונות שהוזכרו: זו הגורסת כי אין פתרון לסכסוך; זו הגורסת כי ניתן להתקדם לפתרון ביניים; וזו הגורסת כי למרות הקשיים ניתן להגיע עכשיו להסדר קבע. בפרק זה אתאר כל אחת מהגישות ואת המסקנה העולה מהניתוח שלהן.

א. הגישה הטוענת כי אין פתרון לסכסוך

על פי גישה זו אין דרך לגשר על הפערים בין שני הצדדים. מעבר לעימות העקרוני בין האתוס הישראלי והפלסטיני, כפי שמתואר בפרק הקודם, קיימות גם שש בעיות מעשיות שמונעות את היכולת להגיע לפתרון:

ישראל לא תוותר על ריבונות מלאה בהר הבית

- 1 הנושא הטריטוריאלי: השטח שבין הירדן לבין הים קטן מכדי שניתן יהיה להקים בו שתי מדינות בנות קיימא.
- 2 ההתנחלויות: הסכם ישראלי-פלסטיני יחייב פינוי של כ- 100,000 ישראלים מבתיהם. משימה זו היא מעבר לכוחה

הפוליטי של איזושהי ממשלה בישראל. יש לזכור כי בין הישובים שיהיה צורך לפנות נמצאים גם עפרה, בית אל, שילה וקרית ארבע. מבחינות דתיות-לאומיות זוהי משימה בלתי אפשרית. בנוסף, העלות הישירה של פינוי כזה היא מעל לשלושים מיליארד דולר(!) לא ברור אם כלכלת ישראל תוכל לעמוד בכך.

- 3 הנושא הביטחוני הוא אבן נגף: נסיגה מ-97 אחוז משטחי הגדה המערבית תיצור מצב בו לישראל לא יהיו "גבולות בני-הגנה".
- 4 אין על מי לסמוך בצד הפלסטיני. הסכם בו מוותרת ישראל על שטחים חיוניים עלול להביא לשלטון החמאס בגדה (כפי שקרה בעזה).
- 5 ירושלים: גם אם ניתן להסכים ל"חלוקת ירושלים" (שכונות ערביות יועברו למדינה הפלסטינית) ישראל לא תוותר על ריבונות מלאה בהר הבית, והפלסטינים בשום אופן לא יסכימו לכך.
- 6 הפליטים: הפלסטינים לא יוותרו על זכותם של הפליטים לחזור לבתיהם (גם אם יתפשרו על מספר האנשים שבכפועל ימשו זכות זו) ישראל לא יכולה להכיר בזכות זו.

המסקנה פשוטה, אין טעם לנסות ולהגיע להסכם, לא רק מפני שכל ניסיון מועד לכישלון, אלא משום שמחיר הכישלון עלול להיות גדול. עדיף לנסות ולנהל את הסכסוך במקום לנסות לפתור אותו.

גישה זו, ריאליית ככל שהיא, טומנת בחובה גם חמישה סיכונים:

ראשית, הסכסוך הישראלי-פלסטיני איננו "סכסוך גבולות" בין מדינות. ישנו חיכוך מתמשך בין אוכלוסיות שבהכרח יביא להתפרצויות כמו האינתיפאדה הראשונה והשנייה. התוצאה של אינתיפאדה שלישית עלולה להיות חמורה משל קודמותיה.

שנית, העדר פתרון ימנע נורמליזציה בין ישראל לבין מדינות האזור ויכול להמשיך וליצור מוקדי מתיחות.

שלישית, המשך הסכסוך נותן לגורמים עוינים, ובעיקר לאיראן, תירוץ להמשיך ולחזק גורמים עוינים (חמאס) ואף סיבה אפשרית לתקוף את ישראל בעתיד.

רביעית, הלגיטימציה של ישראל בעולם, ובעיקר באירופה, תמשיך ותיפגע כל עוד ממשיך "הכיבוש". לא ניתן גם לשלול את האפשרות של הפעלת סנקציות כנגד ישראל.

חמישית (ובעיני רבים זו הסכנה העיקרית), יצירת העדר פתרון של "שתי מדינות לשני עמים" עלול ליצור לחץ ערבי ובין-לאומי בכיוון של מדינה אחת בין הירדן לים לכל המתגוררים בה. תוצאה כזו היא קץ הציונות ואובדן הזהות היהודית של מדינת ישראל.

**גם אם ניהול הקונפליקט
זו מדיניות סבירה בטווח
הקצר הרי שבטווח
הארוך היא מייצרת
סיכונים אסטרטגיים לא
מבוטלים**

בקיצור, גם אם ניהול הקונפליקט זו מדיניות סבירה בטווח הקצר הרי שבטווח הארוך היא מייצרת סיכונים אסטרטגיים לא מבוטלים. יותר מכך, אם הזמן לא פועל לטובת ישראל הרי שהמחיר שתאלץ ישראל לשלם בעתיד עלול להיות גבוה מהמחיר שהיא נדרשת לשלם כיום.

ב. גישת "פתרונות הביניים"

התומכים בגישה זו מסכימים כי אין סיכוי רב להגיע להסדר קבע בטווח הקצר. מצד שני הם חוששים כי קיפאון מדיני לא משרת את ישראל ולכן תומכים בקיום התקדמות בכל תחום שהדבר אפשרי. הסדר ביניים יכול להיות מהלך "צנוע" כמו "המשך הפעימות" (further redeployment), או להיות מהלך יומרני יותר כמו הסכם על "מדינה פלסטינית עם גבולות זמניים" כפי שמוגדר כאפשרות ב"מפת הדרכים".

היתרונות בגישה זו, ובעיקר אם התוצאה תהיה "מדינה פלסטינית עם גבולות זמניים" הם ארבעה:

ראשית, תהיה התקדמות מדינית שתקטין את הסיכונים המפורטים בסעיף הקודם.

שנית, מדינה פלסטינית כזו תקטין את "הכיבוש" הישראלי לכמעט אפס. 95 אחוז מבין הפלסטינים לא רק שיחיו תחת ריבונות פלסטינית, אלא שלא יידרשו לעבור מחסום ישראלי אחד כשינועו ממקום למקום בגדה המערבית.

שלישית, גישה זו מאפשרת לפתור את רוב הבעיות המעשיות (חלוקת שטח) אך נמנעת מלגעת בנושאים הרגישים כמו ירושלים, הפליטים והכרזה פלסטינית על סיום הסכסוך.

רביעית, קיומן של שתי מדינות, זו לצד זו עשויה להפחית חשדנות ומתחים, שכן יהיה ברור לכל כי רק אם יצליחו הפלסטינים לנהל את מדינתם באופן ראוי, ניתן יהיה, אחרי מספר שנים, לנסות להשלים את המהלך ולהגיע להסדר קבע.

מבט מעמיק יותר מבהיר כי גישה זו מוצלחת פחות מכפי שהדבר נראה ממבט ראשון. גישה זו נדחית על הסף על-ידי הפלסטינים. המתנגד העיקרי שלה הוא ראש הרשות הפלסטינית, אבו מאזן בעצמו. ברור כי גם אם בעקבות לחץ בין-לאומי יסכימו הפלסטינים להיכנס למשא ומתן על בסיס זה יהיו להם שתי דרישות סף גבוהות: האחת, שישראל תיסוג לקו גדר הביטחון (לכל הפחות) ושתיים, שתינתן ערבות בין-לאומית חד-משמעית שתבטיח כי פתרון הביניים לא יונצח כפתרון קבע. הם גם ידרשו שייקבע לוח זמנים מחייב להגעה להסדר קבע.

גישת פתרון הביניים נדחית על-ידי הפלסטינים

גם אם הפלסטינים יתרכו ויסכימו להסדר מסוג זה, הדבר אינו משרת בהכרח את האינטרס הישראלי. במסגרת פתרון כזה משלמת ישראל מחירים גבוהים בעד תמורה מזערית. ישראל תאלץ לעקור מבתיהם עשרות אלפי ישראלים, ותיקח סיכון ביטחוני הכרוך בויתור על השליטה במרבית איזיש. התמורה היא מעטה שכן הסכסוך לא מסתיים. יותר מכך, ללא קשר למציאות בשטח, הפלסטינים ימשיכו לטעון כי "הכיבוש" נמשך, שכן טרם הגענו לגבולות הקבע. החמאס וחלק מהפתח לא יראו סיבה להפסיק את המאבק המזוין. הנסיגה הישראלית ממרבית שטח הגדה תייצר פיתוי להעצים את המאבק המזוין עד "שישראל תיסוג מכל האדמה הפלסטינית כולל מירושלים המזרחית". גם מדינות ערב לא ימהרו להכיר בישראל כל עוד לא יושג הסדר קבע. בנוסף, בהסכימה לפתרון של הסדר זמני (מדינה פלסטינית עם גבולות זמניים) אומרת ישראל כי היא מקבלת במלואו את פתרון "שתי מדינות לשני עמים" ורק היישום מתחלק לשני שלבים. האפשרות להציע אחר-כך פתרון קבע אחר לחלוטין - קטנה. אם ייכשל השלב הראשון בדרך להסכם הקבע, תאבד ישראל את המנוף העיקרי להציע פתרונות אחרים, שכן כאשר תשעים אחוז מהשטח כבר יהיה בשליטה פלסטינית תאבד ישראל את קלפי המיקוח העיקריים.

ג. גישת "פתרון קבע עכשיו"

התומכים בגישה זו טוענים ארבע טענות עיקריות:

האחת, פתרון "שתי מדינות לשני עמים" (תכנית קלינטון בשינויים קלים) היא הפתרון היחיד. זהו פתרון ידוע ומוסכם. זהו גם פתרון "פשוט", לא במובן הנכונות לקבל אותו, אלא במובן שישנם רק שני שחקנים במשחק.

הניסיון מראה שברגע
האמת הצדדים נסוגים
מהשגת הסכם קבע

הטענה השנייה מדגישה שהזמן לא פועל לטובת ישראל, וכל עיכוב עלול להוביל למצבים מסוכנים למדינת ישראל או לפחות להרע את תנאי המשא ומתן.

הטענה השלישית, הפתרון טוב לשני הצדדים. הקושי לקבל אותו אינו נובע מפגיעה באינטרסים לאומים אלא מחוסר מנהיגות, בעיקר בצד הישראלי.

הטענה הרביעית, הפערים בין הצדדים ביחס למהות אינם כה גדולים, עובדה שניתן היה להגיע ל"הסכם זינבה". הסכם זה אמנם איננו הסכם רשמי אך הוא מבטא הסכמה בין גורמים פוליטיים בשני הצדדים.

בנוסף, טוענים התומכים שיש עכשיו שעת רצון הנובעת מהנחישות האמיתית והחזקה של נשיא ארצות הברית אובמה להגיע להסכם קבע ישראלי-פלסטיני. נכון שגם קלינטון רצה מאוד בהסכם זה, אך קלינטון עסק בכך רק בסוף הקדנציה שלו בעוד שהאופק של הנשיא אובמה הוא לפחות ארבע שנים.

הניסיון מראה כי גם אם יש הגיון רב בגישה זו, כשמגיעים לרגע האמת ומנסים להגיע לעשייה תכליתית הפער האמיתי בין הצדדים, כפי שמתואר בסעיף אי של פרק זה, אינו מאפשר לסיים את הסכסוך. כדי להבין זאת טוב יותר כדאי להכיר שני מאפייני קושי מיוחדים של פתרון "שתי מדינות לשני עמים". האחד, אופי הפתרון המוצע, והשני, העדרו של תנאי הכרחי להסכם - אמון בין הצדדים.

פתרון "שתי מדינות לשני עמים" הוא פתרון של "משחק סכום אפס". לא כך נראה הדבר בעבר. כשהחל תהליך אוסלו ב-1993 דובר על "מזרח תיכון חדש". התקווה באותה עת הייתה כי שלום ישראלי-פלסטיני יגרום לפתיחת גבולות כמו במערב אירופה, כשהתועלת לשני הצדדים גדולה בהרבה מתוצאה של "תן וקח". כיום, גם בקרב התומכים בהסדר, הגישה שונה. היום רוצים להשיג היפרדות בין הצדדים כך ש"בסוף היום

**שלוש הגישות
הקיימות: ניהול
הסכסוך, פתרון ביניים
או הסדר קבע עכשיו
- כולן בעיתיות מאוד**

אנחנו כאן והם שם". זהו משחק סכום אפס ולפיו כל תוספת לצד אחד היא על חשבון הצד השני. גם כשמתקיים משחק סכום אפס ניתן להגיע להסכם טוב אם סדר הקדימויות של האינטרסים אצל שני הצדדים שונה, אם מה שחשוב לי ביותר איננו כה חשוב לך, ולהפך. לא זה המצב בינינו לבין הפלסטינים, כאן התנגשות האינטרסים מוחלטת. במצב זה ייראו תמיד הוויתורים כ"כואבים" בעוד שהתמורה כלא מספיק מושכת.

הבעיה השנייה היא חוסר האמון בין הצדדים. לרוב, בתחום העסקי ובתחום המדיני, קיימת הנחה כי הצד השני רוצה להגיע להסכם ומסוגל לממש אותו לאחר שהושג. הנחה זו אינה מתקיימת במשא ומתן הישראלי-פלסטיני. הפלסטינים לא מאמינים כי הממשלה בישראל "באמת" מתכוונת להוריד

כל כך הרבה התנחלויות, ואם היא אכן מתכוונת לעשות זאת, אזי יש לפלסטינים ספק גדול אם הממשלה תוכל גם לקיים.

החשדנות בצד הישראלי גדולה עוד יותר. היות וישראל היא הצד שצריך לוותר על נכסים ממשיים ברור כי הרתיעה מהסכם שלום עם הפלסטינים חזקה. החשש העיקרי הוא שנגיע למצב של "הפסד כפול" - אחרי שנצא מהשטח ותוקם מדינה פלסטינית, החמאס ישלוט במדינה זו. החמאס לא רק שלא יקיים את חלקם של הפלסטינים בהסכם, אלא יצור איומים ישירים על ביטחונה של ישראל.

לכן, התנאים ההכרחיים שיאפשרו להגיע להסכם קבע ישראלי-פלסטיני בעתיד הנראה לעין אינם מתקיימים. אם בכל זאת יושג הסכם כזה (בעקבות לחץ אמריקאי כבד) ספק אם הצדדים יוכלו ליישם את המחויבות שלהם בהצלחה.

פרק זה הראה כי שלוש הגישות הקיימות: אין פתרון לסכסוך ויש לעבור לניהול; ניתן להתקדם לפתרון ביניים; ולמרות הקשיים ניתן להגיע עכשיו להסדר קבע, כולן בעיתיות מאוד.

פרק 3 - השגיאות שהובילו למצב הקיים

למרות מרכיב הקושי הקבוע שהוא הקונפליקט בין האתוס הפלסטיני לאתוס הישראלי, ניתן היה להימצא במצב טוב יותר לולא נעשו מספר שגיאות אסטרטגיות הן על-ידי ממשלות ישראל השונות לאורך שלושים השנה האחרונות, והן על-ידי הממשלים האמריקנים לאורך 16 השנה האחרונות, ובעיקר על-ידי ממשל אובמה. השגיאה הישראלית המתמשכת היא יצירת מסר שגוי, השגיאה האמריקנית נובעת מהעדר בחינה מפוכחת של הנחות היסוד.

השגיאה האמריקנית נובעת מהעדר בחינה מפוכחת של הנחות ה'יסוד

א. המסר השגוי של ראשי הממשלה בישראל

היום קיימת תמימות דעים בקהילה הבין-לאומית, לפיה ישנה בעיה פלסטינית ויש צד אחד שצריך לוותר בכדי לפתור אותה - ישראל. מצב זה קיים, בין היתר, היות וישראל נטלה על עצמה את האחריות לפתרון הבעיה.

בשש הזדמנויות שונות מ-1979 ועד היום, "התנדבו" ראשי ממשלה בישראל, מבגין ועד אולמרט, לקחת על מדינת ישראל את המשימה לפתור את הבעיה הפלסטינית. הפעם הראשונה הייתה בעת המשא ומתן על הסכם השלום עם מצרים. כשהתנהל המשא ומתן בין ישראל לבין מצרים, ולאחר שבגין וסאדאת הסכימו על רוב הנושאים הדו-צדדיים, רצה סאדאת לשמוע את עמדת ישראל בקשר לבעיה הפלסטינית. בגין מיהר להתנדב: ישראל תיתן להם אוטונומיה; הם יהיו מרוצים ואנחנו נהיה מרוצים. במשתמע, הבעיה הפלסטינית היא שלנו ואין למצרים סיבה להתערב.

הפעם השנייה ארעה בזמן מלחמת לבנון הראשונה (1982). בתחילת שנות השמונים "נדדה" הבעיה הפלסטינית ללבנון. ישראל החליטה שוב כי עליה "לפתור את הבעיה הפלסטינית", ואם נדרש לכבוש מדינה שלישית (לבנון) אזי יש לעשות זאת.

הפעם השלישית הייתה בעת שיחות לונדון ב-1987. שר החוץ פרס ניהל משא ומתן עם חוסיין, מלך ירדן, על פתרון שעיקרו "קונפדרציה של ירדן עם הגדה המערבית". ראש הממשלה שמיר התנגד בתוקף. המסר של ראש ממשלת ישראל למלך ירדן היה חד-משמעי "הבעיה הפלסטינית היא בעיה שלנו, לא שלך". חוסיין קיבל את המסר והחליט בהדרגה על ניתוק בין ממלכתו לבין הנושא הפלסטיני.

הפעם הרביעית בה נטלה ישראל אחריות הייתה כאשר החל תהליך אוסלו ב-1993. ישראל שידרה מסר אופטימי לכל העולם ולפיו יש ביכולתנו (לבד) "להכיל" את הבעיה הפלסטינית ולפתור אותה לשביעות רצון שני הצדדים.

הפעם החמישית הייתה בוועידת קמפ-דייוויד ב-2000. אהוד ברק שידר לארצות הברית, לפלסטינים ולעולם כולו כי יש באמתחתו פתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני. ההצעה שיציע תהיה כל כך נדיבה עד שערפאת לא יוכל לסרב לה. כמובן שמלוא האחריות להציע את הפתרון היא של ישראל.

הפעם השישית הייתה כשאריאל שרון ואהוד אולמרט התנהגו בצורה דומה כשתוכנן תהליך ה"התנתקות" מעזה (2005), ואחר-כך תכנית "ההתכנסות" מהגדה (2006). אחרי שנכשלנו בהשגת פתרון נגד הפלסטינים ונכשלנו בהשגת פתרון עם הפלסטינים נוצרה יזמה מהסוג השלישי - "נתגרש מהפלסטינים". נצא מהשטח, נקיף את עצמנו בכדר, ננעל את השער ונזרוק את המפתח. וכך בסוף היום, אנחנו פה והם שם. הדגש שניתן בהתנתקות שבוצעה ובהתכנסות שלא בוצעה היה ברור: אנחנו לבד מחליטים, אנחנו לבד מיישמים ואנחנו לבד נושאים בתוצאות.

המסר המשותף לכל ששת המקרים הוא אחד - הבעיה הפלסטינית היא בעיה שלנו. אנחנו, ואנחנו לבד נדע לפתור אותה. למדיניות זו תוצאה חמורה וכפולה. בעיה אחת היא שהקהילה הבין-לאומית מצפה שאנחנו לבד נישא במעמסת הפתרון, אלא שהדבר הוא מעבר ליכולתנו. מדינת ישראל אינה יכולה גם לוותר על כל שטח הגדה, גם לתמוך כלכלית במדינה ערבית שאינה בת קיום, וגם לשאת בתוצאות הביטחוניות של אי-היציבות שתיווצר לאחר הקמת אותה מדינה.

השגיאה הישראלית המתמשכת היא יצירת מסר שגוי שישראל אחראית לפתרון הבעיה הפלסטינית

הבעיה השנייה היא שמבלי לשים לב התגבש פתרון שמרע את מצבה של מדינת ישראל בהשוואה למצב ששרר עד 1967. עד 1967 סבלה מדינת ישראל מבעיות ביטחון שרובן נבעו מקיומם של "המותננים הצרים" - גבולות שאינם בני הגנה במרכז המדינה. עם זאת היו גם מספר יתרונות למצב ההוא. ישראל נהנתה מרציפות טריטוריאלית מלאה בתוכה. עד 1967 היו ירדן ומצרים אחראיות לערכי הגדה ועזה בהתאמה, והדבר החשוב ביותר, שטחי הגדה ועזה היו בשליטת מדינות, אמנם אויבות אך עם אחריות מדינית מוכחת.

על פי פתרון "שתי מדינות לשני עמים" נדרשת ישראל לחזור לגבולות ששררו טרם 1967, אך לא לחזור למצב ששרר עד אז. עכשיו, בניגוד לאז, צריכה באותו שטח לקום מדינה ערבית נוספת. היות ומדינה זו תהיה חלשה מבחינה כלכלית, תהיה זו חובתה של ישראל לתמוך בה. כמו כן, נאמר לנו כי זהו אינטרס שלנו שתושבי פלסטין יהיו מרוצים, שכן אם יהיו אומללים הרי שכל התסכול יופנה נגדנו וההסכם לא יהיה יציב.

יותר מכך, המדינה הפלסטינית תהיה מפוצלת בין הגדה לבין עזה. כדי להבטיח את יכולתה להתקיים יש לדאוג כי שני חלקיה יהיו מחוברים ב"מעבר בטוח". הימעבר הבטוחי כביש (או שניים) שיחצו את ישראל על מנת לשמש לתנועה חופשית של פלסטינים יגרמו לפגיעה משמעותית ברציפות הטריטוריאלית של ישראל.

ב. השגיאה האמריקנית

כשגיבש ממשל אובמה את מדיניותו במזרח התיכון הוא נתן עדיפות גבוהה לנושא הישראלי-פלסטיני. מבחינתו, פתרון הסכסוך חיוני על מנת ליצור קואליציה נגד איראן, ועל מנת להבטיח תמיכה ערבית בנושאים מזרח תיכוניים נוספים כמו עיראק ואפגניסטן. ממשל אובמה העריך כי פתרון הסכסוך אפשרי וכל שנדרש בהשוואה למה שעשה ממשל בוש הוא הפגנת יתר נמרצות. הביטוי הראשון לכך היה מינויו של הסנטור מיטשל כשליח מיוחד לנושא.

ממשל אובמה שוגה בהערכתו כי פתרון הסכסוך אפשרי בתנאים הקיימים

מדיניות אמריקאית זו מתבססת על שבע הנחות, כולן שגויות, במלואן או בחלקן. למרבה הצער הממשל לא קיים בירור מעמיק ביחס להנחות אלו טרם הביע את תמיכתו בהשגת פתרון "שתי מדינות לשני עמים".

הנחה I: "השאיפה הפלסטינית העליונה היא לקבל עצמאות בגבולות 1967". אין לכך כל בסיס, לאורך שבעים השנים האחרונות עשו הפלסטינים הכול בכדי שלא תהיה מדינה פלסטינית (אם היא רק על חלק מארץ ישראל).

הנחה II: "הפער בעמדות הצדדים קטן וניתן לגישור". זה לא נכון. הפער גדול. בשנת 2000 לא ניתן היה לגשר עליו וכך גם עכשיו.

הנחה III: "מדינות ערב המתונות מעוניינות בסיום הסכסוך ולכן יסייעו בפתרונו". המציאות הפוכה. אף אחת ממדינות ערב לא מעוניינת בסיום הסכסוך. המשך הסכסוך חיוני בכדי לשרת אינטרסים פנימיים. תמיד אפשר יהיה להאשים את ישראל בכל דבר, וכל עוד הסכסוך נמשך הרי קיומו נותן את התירוץ האולטימטיבי לכך שאין התקדמות בתהליכי הדמוקרטיזציה. בנוסף, לכל מדינה (מצרים, ירדן, סעודיה) יש סיבות משלה מדוע אסור לאפשר את סיום הסכסוך.

הנחה IV: "סיום הסכסוך יביא ליציבות". ההיפך הוא הנכון. סיום הסכסוך באופן שבו לישראל אין גבולות בני הגנה ולפלסטינים אין מדינה בת חיות (לפחות בעזה) תייצר פתח למתיחות חדשה.

הנחה V: "פתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני חיוני כדי לקבל סיוע ערבי בנושא האיראני". זהו הטיעון המופרך ביותר. האינטרס העליון של סעודיה ומצרים הוא לכלום את איראן, ובעיקר לסייע במניעת הפיכתה למעצמה אזורית עם יכולת גרעינית צבאית. אין צורך "לשלם" להן במטבע אחר (ישראלי-פלסטיני) על משהו שהוא האינטרס העליון שלהם.

הנחה VI: "יש עכשיו הזדמנות לפתור את הסכסוך ואסור להחמיץ אותה". האמת היא שהזדמנויות

גדולות יותר היו בעבר (2000) ולא ברור מהן הנסיבות שעשוות את העיתוי הנוכחי למתאים במיוחד. להפך, כפי שהוזכר במבוא, הנסיבות הבין-לאומיות והפנימיות טובות היום פחות מאשר בעבר.

הנחה VII: "יש רק פתרון אחד לסכסוך והוא פתרון "שתי מדינות לשני עמים" וגבול 1967 ביניהן". ממש לא נכון. בפרקים הבאים מפורטים שני פתרונות (כששילוב ביניהם יכול להיות גם פתרון שלישי), שסיכויי ההצלחה שלהם גבוהים משל הפתרון "הקונבנציונאלי".

לסיכום: השילוב של השגיאה הישראלית המתמשכת עם השגיאה האמריקנית העדכנית "נעלי" את הדיון בנושא הסכסוך ותחם אותו לאפשרות מוכרת אחת והיא פתרון "שתי מדינות לשני עמים".

חלק ב' הפתרונות החלופיים

החלק הראשון של מסמך זה הציג את הדיון לאורך שבועים השנה האחרונות תוך התמקדות ב- 16 שנים האחרונות (מאז תחילת תהליך "אוסלו"). הדיון נע בין שני קצוות: אופוריה וביטחון כי פתרון "שתי מדינות לשני עמים" הוא בהישג יד, ופסימיות גמורה לפיה אין פתרון מדיני לסכסוך. בין לבין עלו רעיונות שונים להסכמי ביניים. המשותף לפתרון המלא ולפתרונות הביניים הוא שהם מתבססים על שלוש קביעות:

א. פתרון הסכסוך מתוחם (גאוגרפית) לשטח שבין הירדן לבין הים.

ב. הפתרון הוא בהקמת מדינה פלסטינית עצמאית.

ג. הגדה המערבית ועזה תהיינה ככל פתרון חלק מישות מדינית אחת.

שלוש קביעות אלו תחמו את הדיון למרחב צר ומנעו דיון אמיתי המתחיל מנקודת האפס ובוחן את כל האפשרויות לפתרון הסכסוך ללא דעות קדומות.

שתי ההצעות לפתרון שיוצגו בפרקים ארבע וחמש הם פתרונות שאינם מתבססים על אותן שלוש קביעות. הפתרונות המוצעים מבוססים על ראייה אזורית שמערבת גורמים ערביים נוספים בניסיון לפתור את הסוגיה הפלסטינית. יחד עם זאת, שתי ההצעות עומדות בקריטריון המהווה קריטריון סף בראיה הבין-לאומית והוא שתסתיים השליטה הישראלית במרבית שטחי יהודה ושומרון ויבוא קץ ל"כיבוש".

פרק 4 - פתרון אזורי מספר 1: פדרציה ירדנית-פלסטינית

א. רקע

כמו יתר מדינות ערב גם ירדן לא קיבלה את תכנית החלוקה של האו"ם מנובמבר 1947. ירדן מיהרה להשתלט על הגדה המערבית ואף ניסתה לכבוש חלקים ממה שאמור היה להיות המדינה היהודית. בסיום מלחמת העצמאות סיפחה ירדן את הגדה המערבית, ובניגוד ליחס המצרים כלפי עזה, היא התייחסה לשטח ולתושבים כאל חלק ריבוני וחוקי של ירדן.

ישראל כבשה את הגדה המערבית במלחמת ששת הימים, ב-1967. מאז ועד 1993 היו הדעות בישראל חלוקות בין שתי תפיסות: תפיסת ממשלת העבודה גרסה שיש להגיע ל"פשרה טריטוריאלית" עם ירדן, לפיה רוב הגדה ובמיוחד השטח המאוכלס בערבים יימסר חזרה לידיה, וכידי ישראל יישארו שתי רצועות ביטחון: בקעת הירדן במזרח, ורצועה נוספת שתרחיב את "המותניים הצרים" של המדינה במערב.

הליכוד התנגד לכל פשרה טריטוריאלית. לגישתו, הן מסיבות ביטחוניות והן מסיבות היסטוריות-דתיות, כל הגדה המערבית (יהודה ושומרון) צריכות להיות תחת ריבונות ישראלית מלאה. עם זאת, הליכוד היה מוכן שישראל תעניק אוטונומיה לתושבים הערבים (הפלסטינים) של אזור זה.

יתר על כן, עד לפני 18 שנה הרעיון שבשטח הגדה יכולה או צריכה לקום מדינה ערבית עצמאית נוספת (המדינה הפלסטינית) נדחה על הסף על-ידי רוב הציבור הישראלי. גם ירדן לא חשבה לאורך שנות השבעים והשמונים כי פתרון הסכסוך הישראלי-ירדני מחייב הקמה של מדינה פלסטינית.

באפריל 1987 התקיימה בלונדון פגישה חשאית בין שמעון פרס, אז שר החוץ, לבין המלך חוסיין. נושא השיחה היה פתרון בעיית הגדה המערבית על-ידי הקמת פדרציה ירדנית-פלסטינית. ישראל נדרשה לוותר על רוב שטחי הגדה. ראש הממשלה דאז יצחק שמיר התרגז על עצם הפגישה ודחה את הרעיון מכל וכל. אירוע זה מסמל את קו פרשת המים של ירדן ביחס לנושא. לאחר פרוץ האינתיפאדה הראשונה (דצמבר 1987), משהבין המלך חוסיין כי קטנים הסיכויים לקבל את שטח הגדה לממלכתו, הוא הכריז, ביולי 1988, כי הוא מתנתק מהאחריות לנושא הפלסטיני וכי מרגע זה על ישראל לדבר עם אש"ף.

שינוי כיוון ירדני זה הקל על ישראל ועל ירדן להגיע להסכם השלום ביניהן ב-1991, אך כמעט וסתם את הגולל על אפשרות להגיע לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

ב. פדרציה ירדנית-פלסטינית

הפתרון הראשון המוצע כאן הוא הקמה של ממלכה ירדנית פדרטיבית ולה שלוש "מדינות": הגדה המזרחית, הגדה המערבית ועזה. מדינות אלו תהיינה states במובן האמריקני, כמו פנסילבניה או ניו ג'רזי. תהיה להן עצמאות מלאה בענייני פנים, ויהיה להן תקציב, מוסדות שלטון, חוקים ייחודיים, משטרה ושאר סמלי עצמאות, אך בדומה לפנסילבניה ולניו ג'רזי לא תהיה להן אחריות לגבי שני נושאים: מדיניות חוץ וכוחות צבא. שני תחומים אלו, בדיוק כמו בארצות הברית, ישארו באחריות הממשל "הפדראלי" ברכת עמון.

**הפתרון הראשון המוצע
כאן הוא הקמה של
ממלכה ירדנית פדרטיבית
ולה שלוש "מדינות":
הגדה המזרחית, הגדה
המערבית ועזה**

עקב השליטה של החמאס על עזה כיום ניתן יהיה לממש פתרון זה בשני שלבים, קודם עבור הגדה המערבית, וכאשר יתאימו הנסיבות, גם עבור עזה רק כאשר יתאימו הנסיבות. ישראל תקיים משא ומתן מדיני להשגת פתרון זה עם משלחת משותפת ירדנית-פלסטינית בדיוק כפי שהדברים היו אמורים להתקיים במסגרת ועידת מדריד ב-1991.

ג. יתרונות פתרון הפדרציה הירדנית-פלסטינית

פתרון זה עדיף לפלסטינים, לירדן וכמובן לישראל מאשר פתרון "שתי מדינות לשני עמים".

היתרונות לפלסטינים:

עבור הפלסטינים החיים בגדה, ושאינם תומכי חמאס יש לפתרון זה ארבעה יתרונות ברורים על הפתרון של "שתי מדינות לשני עמים". ראשית, הוא ישים יותר שכן זהו פתרון שישראל תיאות לממש. פלסטינים רבים אשר רוצים לראות סוף לכיבוש הישראלי יעדיפו פתרון זה המממש אותה שאיפה על פני המתנה לשלום ישראלי-פלסטיני שספק אם יגיע בקרוב.

שנית, אותם אנשים מבינים כי סביר שאם תוקם מדינה פלסטינית עצמאית לחלוטין (על-פי מתווה "שתי מדינות לשני עמים") היא תישלט על-ידי החמאס. רבים מהם יעדיפו לחיות תחת השלטון הירדני מאשר לסבול מהעריצות הדתית של החמאס, כפי שקורה בעזה.

שלישית, פתרון ישראלי-פלסטיני בלבד מחייב את הפלסטינים לוותרים בלתי אפשריים כמו הוויתור על

**הדרך למנוע בירדן תסיסה
שתזון על-ידי שלטון
החמאס העתידי בגדה
היא שליטה צבאית ירדנית
בשטח זה**

מימוש זכות השיבה, ההסכמה לסוף הסכסוך וכו'. קל הרבה יותר להתחלק בנטל אמוציונאלי זה עם גורם מדינתי ערבי (ירדן).

רביעית, גם הפלסטינים מבינים כי החלופה של "שתי מדינות לשני עמים" תהפוך אותם לאזרחים של מדינה קטנטונת, שאינה בת חיות, שיהיו לה מגבלות קשות בכל הנושא הביטחוני (ויותר על ריבונות במרחב האווירי לדוגמה). עדיף להיות אזרחים שווים במדינה מכובדת וגדולה כאשר הם (הפלסטינים) יהוו בה את הרוב הדמוגרפי.

היתרונות לירדן

בירדן מבינים היטב כי אם תוקם מדינה פלסטינית עצמאית בגדה סביר שהיא תיפול לידי החמאס, כפי שקרה בעזה. מצב בו במדינה שכנה (פלסטיין) יש שלטון של האחים המוסלמים ובהתחשב בגבול הארוך שבין המדינות ובאיום שכבר קיים מצד האחים המוסלמים בירדן, משמעותו תחילת הסוף של הממלכה ההאשמית. במזרח התיכון הדרך היחידה להבטיח את שרידות השלטון היא על-ידי שליטה ביטחונית אפקטיבית. לכן, הדרך למנוע בירדן תסיסה שתזון על-ידי שלטון החמאס העתידי בגדה היא שליטה צבאית ירדנית בשטח זה.

היתרונות לישראל

מבחינת ישראל ישנם ארבעה יתרונות ברורים לפתרון זה על פני פתרון "שתי מדינות לשני עמים": ראשית, יש שוני "בסיפור". כבר לא מדובר בעם פלסטיני תחת כיבוש אלא בסכסוך (טריטוריאלי) בין שתי מדינות, ישראל וירדן. הלחץ הבין-לאומי הקיים כיום על ישראל לוותר בכל דבר צפוי להשתנות.

**לישראל קל יותר
להגיע להסכם שבו
מעורבת ירדן**

שנית, ירדן תוכל להיות פשרנית יותר בחלק מהנושאים, הנושא הטריטוריאלי למשל. הפלסטינים אינם יכולים לוותר על שטח ב"גבולות 1967". ישראל קטנה וזקוקה לעוד שטח, אבל המדינה הפלסטינית אמורה להיות קטנה עוד יותר. זה "לא הגוין" לבקש מהצד החלש והקטן יותר לוותר. כשהשותף הוא ממלכת ירדן הגדולה זה כבר קל יותר.

באופן מובהק יותר הדבר תקף בכל הקשור להסדרי ביטחון. בכל הסדר ישראל תדרוש את פירוז הגדה המערבית. במקרה של מדינה פלסטינית מדובר על פירוז כל המדינה מנשק כבד. זו דרישה שקשה לעם המקבל עצמאות לקבל. כשמדובר על הסכם בין ישראל לבין ירדן הדרישה נשמעת סבירה יותר. כל אשר נדרש הוא לוותר על פריסת כוחות בשטח מסוים (הגדה המערבית) זו דרישה שתראה לירדנים קבילה בדיוק כפי שמצרים קיבלה בזמנו את הדרישה הישראלית והסכימה שלא לפרוס בקדמת סיני כוחות צבא משמעותיים.

שלישית, וזהו היתרון הגדול ביותר - נושא האמון. במקרה של פתרון "שתי מדינות לשני עמים" נדרשת ישראל לוותר על נכסים מוחשיים תמורת "הבטחה" פלסטינית כי השקט הביטחוני

ישמר. יש לישראל סיבות טובות לחשוש ממצב של "הפסד כפול", גם נותר על כל השטח וגם לא נקבל ביטחון. הסיכון כי השלטון הפלסטיני לא יוכל או לא ירצה "לספק את הסחורה" נראה גדול ומוחשי.

שונה הדבר כשמדובר בהסכם שלום ישראלי-ירדני. ישראל נדרשת לקחת סיכונים אך אלו סיכונים דומים לסיכונים שלקחה בשנת 1979 עת חתמה על הסכם שלום עם מצרים וויתרה על כל סיני.

היתרון הרביעי נוגע ליחסים בין המדינות. לישראל יש סיבות טובות לחשוש כי אם תוקם מדינה פלסטינית עצמאית חולשתה המובנית תיצור נטל נוסף על ישראל. בכלל לא ברור כי השטח שבין הירדן לבין הים מאפשר הקמה של שתי מדינות בנות חיות, ולכן כל הבעיות של המדינה העתידית (העדר תשתית, מחסור במקומות תעסוקה, פיצול בין איו"ש לעזה ועוד) יפלו על כתפי מדינת ישראל. יותר מכך, הקהילה הבין-לאומית תטען כי זו "חובתה המוסרית" של ישראל לסייע למדינה החדשה וזאת עקב שנות כיבוש כה רבות, ובנוסף זהו גם אינטרס ישראלי שכן אם יהיו ייאוש, עוני ותסכול במדינה הפלסטינית, הדבר יקרין באופן שלילי גם עלינו. לא אלו הם פני הדברים אם הגדה היא חלק ממלכת ירדן "הגדולה".

היתרונות מבחינת הקהילה הבין-לאומית

הקמה של מדינה פלסטינית על-כי תפיסת "שתי מדינות לשני עמים" תשאיר רבות מהבעיות במגרש הבין-לאומי. המדינה החדשה תתקשה להיות עצמאית מבחינה כלכלית, היא תהיה מפוצלת בין שני אזורים (עזה והגדה המערבית) ובעיית הפליטים לא במהרה תגיע לידי פתרון מלא. מעל לכל, הבעיות בין ישראל לבין פלסטין לא ייעלמו ברגע שייחתם ההסכם. הקהילה הבין-לאומית, ובעיקר ארצות הברית יאלצו להשקיע מאמצים נוספים רבים במימושו המוצלח של ההסכם.

שונה הדבר אם הבעיה תהפוך להיות בעיה ששתי מדינות קיימות ויציבות, ישראל וירדן אחראיות לפתרונה. ברגע שיושג ההסכם מימושו הופך לאתגר עבור ישראל ועבור ירדן, אך מידת הקשב שיידרש מהעולם יקטן דרמטית, בדומה למה שקרה אחרי חתימת הסכם השלום בין ישראל לבין מצרים ב-1979.

פרק 5 - פתרון אזורי מספר 2: החלפת שטחים

א. רקע

בניסיונו לשכר את הצעת הפתרון של "שתי מדינות לשני עמים" ממליץ הממשל האמריקני למדינות ערב לתת תמורות לישראל עבור נכונותה לוותר על נכסים תמורת הסכם. בראייתו (הנכונה) לא יכולים הפלסטינים לבדם להציע לישראל תמורה שתצדיק את הוויתורים הגדולים הכרוכים בהסכם שלום.

התמורות שמצפים ממדינות ערב לתת עוסקות כולן בשדרוג היחסים שלהן עם ישראל. עם כל החשיבות שניתן לתת לנושא זה ברור שקשה יהיה "לפצות" את ישראל על אובדן כל שטחי יהודה ושומרון עבור מחוות כאלו ואחרות.

הדבר המשמעותי ביותר שמדינות ערב יכולות לתת לישראל ולפלסטין הוא (קצת...) שטח. במבט אובייקטיבי קשה שלא לראות את העיוות שבהצעת "שתי מדינות לשני עמים". מצד אחד צריכות ישראל ופלסטין להתכנס לרצועה צרה וצפופה, ומצד שני מוקפות שתי מדינות אלו במדינות בעלות שטחים עצומים ואוכלוסיה דלילה (ירדן, מדבר סיני של מצרים, וערב הסעודית). הדבר היחיד שיש למדינות ערב בשפע הוא בדיוק הדבר שגם ישראל וגם פלסטין נדרשות לו באופן נואש, והוא עוד אדמה.

עבור וויתור מזערי של שטח מצדן, ניתן יהיה לשכר באופן משמעותי את מצבן של ישראל ושל המדינה הפלסטינית. באופן מפתיע מסתבר כי מי שייחנה מהסדר כזה אף יותר מישראל ומפלסטין הן מצרים וירדן. פרק זה העוסק ב"פתרון אזורי" נוסף, מסביר כיצד ניתן "להגדיל את העוגה" כך שכולם יוצאים נשכרים.

ב. עיקרי ההצעה:

1) מצרים תעביר לעזה שטח בגודל של כ-720 קמ"ר. שטח זה הינו מלבן הבנוי מצלע בת 24 ק"מ הנמשכת לאורך חוף הים התיכון מרפיח מערב לכיוון אל עריש (אך לא מגיעה עד אל עריש) ומצלע בת שלושים ק"מ ממעבר כרם שלום דרומה לאורך גבול ישראל מצרים. תוספת זו של 720 קמ"ר משלשת את גודלה של רצועת עזה שגודלה הנוכחי הוא 365 קמ"ר.

2) שטח של 720 קמ"ר שווה בגודלו לכ-12 אחוז משטח הגדה המערבית. עבור התוספת בגודל זה לעזה יוותרו הפלסטינים על 12 אחוז משטח הגדה שיוספחו לישראל.

3) עבור השטח שתתן מצרים לפלסטין תקבל מצרים מישראל שטח בדרום מערב הנגב (אזור הפארן). השטח שתעביר ישראל למצרים יכול להגיע עד 720 קמ"ר, אך מול כל יתר התמורות למצרים (ראה סעיף די) הוא יכול להיות קטן יותר.

ג. התועלת לפלסטיין

עזה בגודלה הנוכחי איננה בת חיות. אין לה את השטח המינימאלי המאפשר קיום כלכלה יציבה. כיום חיים בעזה 1.5 מיליון תושבים. בשנת 2020 יהיו בעזה 2.5 מיליון תושבים. מישהו באמת מאמין כי תושבי עזה בגודלה המקורי יוכלו לחיות באושר ובעושר בשטח שאינו מאפשר כל התפתחות? אפילו נמל בגודל סביר לא ניתן לבנות בעזה, גם משום שאין מספיק מקום, וגם משום שקרבתו לישראל תגרום נזק עצום לחוף של ישראל. מי שמנסה להשוות את עזה לסינגפור טועה. כלכלת סינגפור מתבססת על מסחר בין-לאומי, בנקאות מתקדמת ותעשיית היי-טק. כלכלת עזה מתבססת על חקלאות וטכנולוגיה נמוכה. בסינגפור גודל השטח אינו משתנה חשוב, אך הוא משתנה קריטי בכל הקשור לסיכוייה של עזה להיות בת חיות.

**תוספת שטח של
720 קמ"ר לעזה
תאפשר הקמה של
נמל ושדה תעופה בין
לאומיים**

הגדלתה של עזה על-פי המתאר המוצג כאן נותנת לה עוד 24 ק"מ של חוף על כל המשתמע מכך - מים טריטוריאליים לטווח של תשעה מייל, וסיכויים סבירים למצוא גז טבעי באזור זה.

תוספת שטח של 720 קמ"ר לעזה תאפשר הקמה של נמל בין-לאומי גדול (בחלק המערבי של השטח) שדה תעופה בין-לאומי, בטווח של 20-25 ק"מ מהגבול הישראלי והדבר החשוב ביותר: עיר חדשה של מיליון תושבים שתהווה את אזור ההתפתחות הטבעי לא רק של עזה. היא תוכל גם לקלוט אליה פליטים פלסטינים ממדינות אחרות.

המשמעות הכלכלית של הרחבה זו היא עצומה כפי שיוסבר בסעיף ז'. תמורת הפיכתה של עזה למקום אטרקטיבי בעל סיכויים אמיתיים להיות מרכז סחר בין-לאומי באזור, על הפלסטינים לוותר על שטח בגדה ובו נמצאים כבר עשרות שנים ישובים ישראלים ומתקני צבא. זהו וויתור כואב, אך לא ניתן להשוותו לתוספת התועלת בעזה.

ד. התועלת למצרים

עבור נכונותה של מצרים לתת (לפלסטינים, לא לישראל!) 720 קמ"ר מאדמת מצרים "הקדושה", תקבל מצרים שבע תמורות:

- 1) אדמה תמורת אדמה. מצרים תקבל מישראל שטח בדרום הנגב. גודלו המכסימלי יהיה 720 קמ"ר, אך בשל התמורות הנוספות ניתן בהחלט להתמקח על כך.
- 2) מצרים מנותקת גאוגרפית מחלקו העיקרי (המזרחי) של המזרח התיכון. ים סוף ממזרח ומדרום, והים התיכון בצפון. על מנת לאפשר חיבור יבשתי תאפשר ישראל את חפירתה של מנהרה

אשר תחבר בין שתי המדינות, מצרים וירדן. המנהרה באורך של כעשרה ק"מ תעבור ממזרח למערב (כחמישה ק"מ מצפון לאילת) ותהיה בריבונות מצרית מלאה, כך שהתנועה ממצרים לירדן (ואחר-כך מזרחה ודרומה לסעודיה ולעיראק) תעשה ללא צורך באישור ישראלי.*

3) בין שדה התעופה החדש של "עזה רבתי" והנמל הימי החדש, שניהם על שפת הים התיכון ועד אותה "מנהרת ירדן-מצרים" בדרום ייבנו מסילת רכבת, כביש מהיר וצינור נפט (הנתיב של קווים אלו יהיה במקביל לגבול מצרים-ישראל בצד המצרי) אותם שלושה קווים יחצו דרך המנהרה לירדן ומשם יתפצלו לצפון מזרח לירדן ועיראק, ולדרום, לעבר סעודיה ומדינות המפרץ.

לחיבור זה, כפי שמוסבר להלן בסעיף ז', יש יתרונות כלכליים אדירים. הרווח של מצרים ברור: המכס המצרי יגזור את חלקו מכל תנועה שתעשה בין ירדן, עיראק והמפרץ לעבר הנמל של עזה. הנתיב כאמור עובר על אדמה מצרית.

4) למצרים יש בעיית מים אשר הולכת ומחריפה. יש גידול באוכלוסיה ומקורות המים הנקיים הולכים ומצטמצמים. מדינה שכחמישים אחוז מאוכלוסייתה מתקיים מחקלאות לא תוכל להתקיים בעוד דור או שניים בלי פתרון יסודי של מצוקת המים. הדבר דורש, בין היתר, השקעות עצומות בהתפלה ובטיהור מים. שני אלו דורשים טכנולוגיה מתקדמת ובעיקר הון רב. למצרים אין את שניהם, ולכן, בתמורה "לנדיבות" המצרית ישקיע העולם במצרים (דרך הבנק העולמי וכיו) בפרוייקטים להתפלת וטיהור מים בהיקף גדול.

5) הסכם השלום ישראל-מצרים משנת 1979 אמנם נתן למצרים יתרונות רבים, אך גם אילץ אותה לקבל מנבלות קשות ביחס לפריסת כוחות צבא בסיני. כחלק מהתמורה למצרים תסכים ישראל לערוך שינויים מסוימים בנספח הצבאי של הסכם השלום. הדבר חיוני בכדי לאפשר להנהגה המצרית להציג כלפי פנים את הטענה הבאה: אנחנו אמנם מוותרים על אחוז אחד מסיני, אך וויתור זה מאפשר לנו, אחרי שלושים שנה, לממש בצורה מלאה יותר את הריבונות שלנו על 99 אחוז מהשטח.

6) מצרים, כמו מדינות רבות באזור, מעוניינת שתהיה לה יכולת גרעינית (לצרכי שלום). כחלק מהתמורה למצרים יסכימו מדינות אירופה (צרפת בעיקר) לבנות במצרים כורים גרעיניים לייצור חשמל.

7) הסכם השלום המתואר כאן ישים קץ לסכסוך בן מאה השנים בין ישראל לבין הערבים. לאיש לא יהיה ספק כי הסכם זה הושג בראש וראשונה בזכות הנשיא המצרי. מכאן הדרך קצרה לפרס נובל לשלום, לוועידת שלום בין-לאומית בקהיר, ובכלל לחזרה של מצרים למעמד הבין-הלאומי החשוב ממנו נהנתה עד 1967.

* ראוי להדגיש כי הצעה זו המדברת על חיבור יבשתי בין מצרים לבין ירדן היא רעיון של פרופי יהושע בן אריה מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

ה. התועלת לירדן

ירדן היא הנהגת הגדולה מהסדר זה ומבלי שהיא נדרשת לשלם כל מחיר (ייתכן עם זאת כי ביטול הטריז שישראל מהווה כיום בין ירדן לבין מצרים אינו תואם את הרצון הירדני).

לירדן שני יתרונות גדולים במסגרת תכנית זו:

- 1) מערכת הכבישים, מסילת הרכבת וצינור הנפט יחברו את הנמל הבין-לאומי של עזה רבתי, דרך המנהרה ירדן-מצרים למפרץ הפרסי. ירדן מקבלת "בחינם" מוצא יעיל לים התיכון (הנמל החדש בעזה) וממנו לאירופה. יותר מכך, הצד המזרחי של המנהרה הוא "צוואר הבקבוק" שאליו תתנקז תנועת הסחורות מאירופה לעבר עיראק והמפרץ, דבר שנותן לירדן יתרונות כלכליים ואסטרטגיים רבים.

ירדן מקבלת "בחינם" מוצא יעיל לים התיכון (הנמל החדש בעזה) וממנו לאירופה

- 2) ירדן מוטרדת מבעיות דמוגרפיות, יש בה רוב ברור של אזרחים ממוצא פלסטיני אשר הולך וגדל. תופעה זו מתחזקת כל עוד החיים בירדן נוחים יותר מהחיים בעזה ובגדה. ברגע שתוקם "עזה רבתי" העיר, הנמל ושדה התעופה החדשים, ייווצרו אפשרויות תעסוקה רבות, והמגמה תתהפך. פלסטינים ממוצא עזתי (ישנם 70,000 כאלו בירדן) יעדיפו "לחזור הביתה", כמו גם חלק מהפליטים החיים היום בגדה ובירדן עצמה.

ו. התועלת לישראל

כשמשווים הסדר זה לפתרון "הרגיל" של "שתי מדינות לשני עמים" מגלים ארבעה יתרונות ברורים:

- 1) השטח ביהודה ושומרון שיישאר בידי ישראל (כ-12 אחוז) גדול משמעותית ממה שניתן להשיג בפתרון "הרגיל". 12 אחוז הוא השטח אותו הגדיר אהוד ברק כשנסע לקמפ-דייוויד (2000) כשטח החינוי לשמירת האינטרסים של ישראל. כששורטט קו הגדר המקורי הוא השאיר בצד הישראלי כ-12.5 אחוזים. ההיגיון היה דומה (מאז, בלחץ בגיץ' זזה הגדר מערבה וכיום רק שמונה אחוז מהגדה נמצאים ממערב לה).

שטח זה מאפשר לישראל להקטין דרמטית את מספר הישראלים שיאלצו לפנות את בתיהם, ממאה אלף לכשלושים אלף. יותר מכך, אחוז זה מהשטח יוכל לאפשר לישראל להשאיר בתחומה מקומות בעלי חשיבות דתית והיסטורית כמו עפרה וקריית ארבע. הוא יאפשר להשאיר את אריאל בשטח ישראל ובתנאים נוחים.

- 2) חלוקת שטח מאוזנת יותר בין עזה לבין הגדה נותנת למדינה הפלסטינית סיכוי גדול יותר להיות "בת חיות" ובכך מגדילה את הסיכוי להגיע להסדר יציב.
- 3) מעורבות מדינות ערב, ובעיקר ירדן ומצרים בפתרון היא משמעותית ומחייבת. מעורבות זו יוצרת "ביטחונות" חזקים יותר לקיום ההסכם.
- 4) הסדר אזורי זה איננו מבטל את הצורך ב"מעבר בטוח" בין עזה לבין הגדה, אך הוא מפחית בחשיבותו (ובהיקף התנועה בו). ה"מעבר הבטוח" יישאר נתיב לתנועה בין עזה לבין הגדה, אך יתר תנועת הסחורות והאנשים בין עזה לבין שאר העולם הערבי תעשה דרך המסלול החדש.

ז. היתרונות הכלכליים (לכולם)

רוב הסחר בין עיראק, סעודיה, ומדינות המפרץ לבין אירופה מתבצע באניות העוברות בתעלת סואץ, או באניות אשר בשל גודלן חייבות להקיף את אפריקה. שני המסלולים הללו אינם יעילים, אך בהעדר נמל מודרני על שפת הים התיכון ובהעדר רשת תחבורה יעילה אין ברירה אלא להשתמש בהם.

אם יוקם על שפת הים התיכון, בתוך "עזה הגדולה" נמל מודרני עם טכנולוגיה דומה לטכנולוגיה שבנמל סינגפור, ואם תפרש ממנו, דרומה ומזרחה, רשת יעילה של כבישים, מסילת רכבת ויונח צינור נפט, ניתן יהיה ליעל משמעותית את המסחר ולהוזיל עלויות.

המימון לפרויקט זה יבוא לא רק מהמדינות בהן תונח התשתית אלא גם ממדינות המערב. כיום המצב הוא שהעולם משלם כל שנה מיליארדי דולרים כדי להאכיל את הפלסטינים, על פי תכנית זו הכסף ישמש להשקעה ולא לצריכה, השקעה שמבחינה כלכלית תחזיר את עצמה תוך מספר שנים. מהתנופה הכלכלית ייהנו מצרים וירדן במישרין ומדינות נוספות בעקיפין.

בניגוד לעבר בו פתרונות לבעיות בין-לאומיות הושגו באופן דו-צדדי על בסיס מדיני-אסטרטגי, הרי שכיום מעדיפה הקהילה הבין-לאומית לחפש פתרונות רב-צדדיים בעלי בסיס כלכלי. הקמת האיחוד האירופי היא הדוגמה המובהקת ביותר. הפתרון האזורי המוצע מתכנס במדויק לתפיסה המועדפת.

פתרון זה נותן לפלסטינים הזדמנות של ממש להפוך "לסינגפור של המזרח התיכון". אי-אפשר בשום אופן לחשוב על הישג דומה בגבולותיה הצרים של עזה כיום.

סיכום

פתרון של שתי מדינות לשני עמים קשה ליישום ואינו מבטיח יציבות

לשני הפתרונות האזוריים החלופיים המוצגים בפרקים ארבע וחמש מאפיינים משותפים:

ראשית, בשניהם מוותרת ישראל על עזה ועל (רוב) יהודה ושומרון, וויתור שמשקף את הדרישה הבין-לאומית וגם זוכה לתמיכת הרוב בישראל.

שנית, בשניהם האחריות להשגת הפתרון איננה רק של ישראל והפלסטינים, מדינה או מדינות נוספות נדרשות להיות שותפות באופן פעיל. זה ההיגיון של תפיסה אזורית.

שלישית, שני הפתרונות אינם בבחינת "משחק סכום אפס" מהסוג של פתרון "שתי מדינות לשני עמים" "הרגיל". על פי שניהם היעוּגה גדולה יותר ועל כן קל יותר למצוא דרך לחלק אותה.

רביעית, שני הפתרונות אינם סותרים הסכמים קיימים או מחויבויות קיימות. ברור כי לכל אחת מהן תידרש גם הסכמה פלסטינית.

שני פתרונות אלו יזכו בישראל לתמיכה גדולה מהתמיכה בפתרון הרגיל. הסיבה איננה רק משום שהן מציעים לישראל יותר בהשוואה לפתרון "הרגיל", אלא גם משום שפוליטית הם מספקים חלקית גם את הימין בכך שהם מאמצים מרכיב מסוים מהתפיסה שלו. הפתרון של הפדרציה הירדנית-פלסטינית תואם את הטענה כי אין הצדקה לקיומה של מדינה פלסטינית וכי את שאיפותיהם הלאומיות על הפלסטינים לממש במדינת ירדן. הפתרון של חילופי השטחים משקף עקרונות את הטענה כי המענה לבעיה הטריטוריאלית של הפלסטינים לא יכול לבוא רק על חשבון ישראל.

הדרך לקידום כל אחד משני הפתרונות הללו תלויה בשלושה משתנים עיקריים:

האחד, הכרה של הממשל האמריקני כי הפתרון "הרגיל" אינו טוב מספיק. הוא איננו אטרקטיבי עבור הצדדים, וגם אם ייחתם הסכם מסוג זה בשל לחץ בין-לאומי, ספק אם ניתן יהיה ליישמו, וספק גדול עוד יותר אם מימושו יביא ליציבות.

האחריות להשגת הפתרון איננה רק של ישראל והפלסטינים, מדינה או מדינות נוספות נדרשות להיות שותפות

המשתנה השני הוא שימצא גורם חשוב, לא ישראלי (!) אשר יהיה מוכן להציע אותו לצדדים הרלבנטיים. בעולם הפוליטי, לעתים התוכן חשוב פחות מהנראות (הקנקן חשוב יותר ממה שבתוכו). לא ניתן יהיה לקדם שום תכנית אם ישראל היא זו שתיזום אותה. היזמה חייבת לבוא מצד שהוא גם "ניטראלי" וגם נתפס כבעל חשיבות ויכולת השפעה.

המשתנה השלישי הוא שתיווצר הזדמנות. הפעם האחרונה שהזדמנות כזו נוצרה (עבור הפתרון האזורי) הייתה בעת ההתנתקות. עד שראש הממשלה שרון הזכיר את המושג בפעם הראשונה (כנס הרצליה בדצמבר 2003) איש לא העלה על דעתו שישראל מוכנה להוריד התנחלויות ולוותר על שטח.

ישראל הפתיע את כל העולם במסר: אנחנו יוצאים מעזה באופן חד-צדדי משום שזה האינטרס שלנו. מאותו רגע התמורה שישראל יכלה לדרוש הייתה אפסית. במקום זאת יכולנו בפעילות דיסקרטית לעודד את ארצות הברית (רצוי בתאום עם הקוורטט) להציע את הפתרון האזורי ו"לדרוש" כי במסגרתו ישראל היא זו שתידרש ראשונה להוכיח רצינות ולפנות את עזה כשלב ראשון.

כיום יש לחפש את ההזדמנות הבאה. גורם חשוב בממשל האמריקני שהתכנית האזורית הוצגה לו אמר: "חכו ליורש של מוברקי".

שתי התכניות, זו שמדברת על פדרציה ירדנית-פלסטינית, וזו שעוסקת בפתרון באמצעות חילופי שטחים אינן סותרות זו את זו. הן מוצגות בנפרד היות ולכל אחת מהן מתווה אחר, אך שתי דרכי חשיבה אלו יכולות להתכנס לפתרון אחד הכולל את היתרונות של שניהם.

החיבור של שתי הפתרונות אומר שתוקם פדרציה ירדנית-פלסטינית כפי שמתואר בפרק 4, אך ההסדר הטריטוריאלי יתבסס על הנאמר בפרק 5, ובו עזה משלשת את גודלה, וכידי ישראל ייותר חלק משמעותי יותר מיהודה ושומרון.

החיבור של הגדה לירדן ושל עזה למצרים הוא טבעי ונכון

אפשרות נוספת במסגרת הגישה האזורית היא להתבסס על תכנית משולבת זו אך לעשות עוד "צעד אחד קדימה". על פי ההצעה משופרת זו הפדרציה הירדנית תהיה רק בין ירדן ובין הגדה המערבית. עזה, בין אם בגודלה הנוכחי ובין אם על פי המתואר בפרק 5 תהיה מדינת חסות של מצרים.

חיבור זה של הגדה לירדן ושל עזה למצרים הוא טבעי ונכון. אין זו רק הסתכלות ישראלית, כך ראו זאת מדינות ערב עד 1967. הקשר בין אוכלוסיית שכם לבין התושבים המקוריים של עזה אינו גדול יותר מהקשר שלה לתושבי דמשק.

האתוס הפלסטיני המדבר על עם אחד החי בגדה ובעזה הוא תוצר של ארבעים השנה האחרונות בהן הצליח יאסר ערפאת לטפח אותו בכישרון רב. עד לאחרונה לא ניתן היה לדבר בחופשיות על אפשרות זו של פיצול פוליטי בין הגדה לבין עזה. כל גורם זר או גורם ישראלי שהעלה זאת היה מואשם מיד ביצירת קשר שתכליתו תקיעת טריז בתוך האומה הפלסטינית. מזה שנתיים ברור לכולם כי למעשה קיים טריז כזה, אך הוא קיים לא בגלל פעילות חיצונית אלא משום שהפלסטינים הביאו אותו על עצמם. ברור כי עזה והגדה מנותקות זו מזו לא רק גאוגרפית אלא גם פוליטית,

וזאת מאז ההשתלטות האלימה של החמאס על עזה ביוני 2007. קשה לראות כיום דרך לאחות קרע זה.

המסקנה ממצב זה יכולה להיות כפולה: ראשית, לא קיימים תנאים למשא ומתן ישראלי-פלסטיני על הסדר קבע היות והרשות הפלסטינית לא שולטת בעזה ואינה מוסמכת לדבר בשם האוכלוסייה הנמצאת שם. שנית, נכון לחפש פתרונות בהם הגדה המערבית ועזה אינן בהכרח ישות מדינית אחת. בנסיבות אלו גם פתרון שלישי מסוג חיבור הגדה לירדן בקשר פדרטיבי כלשהו, כמו חיבור דומה של עזה למצרים צריך להיבחן ברצינות.

השלטון הפלסטיני עלול להוביל את המדינה הפלסטינית להיות "מדינה כושלת"

כל המוצג בעבודה זו, ההצעות השונות, עם או בלי שילוב ביניהן הוא ניסיון למצוא פתרון אחר מפתרון "שתי מדינות לשני עמים". מסמך זה עשוי לסייע להיווצרות יזמה תכליתית לבחון גם פתרונות חליפיים לסכסוך.

ברור כי ישראל לא יכולה להוביל מהלך שעיקרו הצעה לפתרון אחר של הסכסוך. במערכת היחסים הבין-לאומיים ישנה אמנם חשיבות לתוכן של הצעות, אך יש חשיבות גבוהה בהרבה "לאריזה". לסוגיות כמו שם התכנית, מיהו הגורם שיוזם אותן ומיהו הגורם שזכאי לאשראי, יש משקל מכריע בהצלחת מהלכים. באופן אולי מפתיע דווקא "היזמה הערבית" יכולה להיות בסיס לפתרונות אחרים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. היזמה הערבית מדגישה את ההיבט האזורי ואת תפקידן של מדינות ערב. גם ההצעות המפורטות במסמך זה מדגישות שני היבטים אלו. השוני בין ההצעות אמנם גדול, אך עם מעט יצירתיות ניתן למצוא בסיס משותף.

חשוב ביותר למצוא גורם בעל מעמד בין- לאומי חשוב שיסכים להערכה כי הפתרון של שתי מדינות לשני עמים אינו ישים, ולכן נכון לנסות לבחון חלופות.

הדבר החשוב ביותר הוא למצוא גורם בעל מעמד בין-לאומי חשוב (מנהיג של מדינה בהווה או בעבר) שיסכים להערכה כי הפתרון "הרגיל" של "שתי מדינות לשני עמים" אינו יכול להיות מושג בזמן הנראה לעין ולכן נכון לנסות ולבחון חלופות.

סביר כי מי שיהיה מוכן לבחון את המצב מבלי להיות שבויה בקונספציה של "שתי מדינות לשני עמים" יגיע לשתי מסקנות. האחת היא שהשלטון הפלסטיני עלול להוביל את המדינה הפלסטינית להיות "מדינה כושלת" (failed state). הקמת "מדינה כושלת" באזור בנוסף ללבנון, תימן וסומליה לא תשרת את היציבות במזרח התיכון אלא להיפך. המסקנה השנייה היא שלרעיון "שתי מדינות לשני עמים" ישנן חלופות. שתיים מהן מוצגות בכירוט במסמך זה, השלישית אשר מדברת על

חיבור בין עזה לבין מצרים, ובין הגדה לבין ירדן מוצגת בקיצור. ייתכן ויש גם דרך רביעית או חמישית שיתרונותיה אף עולים על אשר מוצג כאן.

אם יגיע אותו גורם חיצוני למסקנה כי יש דרך חלופית להתקדמות מדינית, אזי יש סיכוי שהדבר יתורגם ליזמה בין-לאומית חדשה, יזמה שישראל תוכל לתמוך בה, אך בשום אופן לא להוביל אותה.

לסיום, יש לחזור שוב לעניין האתוס המתואר בפרק שתיים. ההתנגשות בין האתוס של הצדדים מקשה על מציאת פתרון אך גם משרתת את שני הצדדים בכך שהיא נותנת להם תירוץ טובים מדוע לא נכון להתקדם. ברגע שיוצג פתרון אטרקטיבי יותר ניתן יהיה להתגבר גם על הקונפליקט העקרוני. קל יותר למצוא פתרון כשמושג פתרון מעשי. הפתרון המעשי צריך להיות שווה את המחיר ואת הסיכון. פתרון "שתי המדינות לשני עמים" במתכונתו הרגילה איננו כזה.

List of BESA Publications:

Mideast Security and Policy Studies

- No. 58 Palestinian Strategy and Attitudes, *Hillel Frisch*, May 2004
- No. 59 Economic Aspects of the Israeli-Palestinian Conflict (Hebrew), *Gil Feiler*, July 2004
- No. 60 Contrasting Trends in WMD Proliferation in the Middle East: Iran and Libya, *Dany Shoham*, March 2005
- No. 61 The Islamic Dimension in Palestinian Politics, *Hillel Frisch*, September 2005
- No. 62 Israel and Wars of Attrition, *Avi Kober*, September 2005
- No. 63 The Resilience of Israeli-Turkish Relations, *Efraim Inbar*, November 2005
- No. 64 Changing Civil-Military Relations in Israel: Towards an Over-subordinate IDF? (Hebrew), *Stuart A. Cohen*, February 2006
- No. 65 The Million Person Gap: The Arab Population in the West Bank and Gaza, Bennett Zimmerman, *Roberta Seid and Michael Wise*, February 2006 (Hebrew edition, September 2006)
- No. 66 An Antithesis on the Fate of Iraq's Chemical and Biological Weapons, *Dany Shoham*, March 2006
- No. 67 The Need to Block a Nuclear Iran, *Efraim Inbar*, April 2006
- No. 68 French Policy Regarding the Israeli-Palestinian Conflict during the Second Intifada, 2000-2005 (Hebrew), *Tsilla Hershco*, July 2006
- No. 69 Arab Imperialism: The Tragedy of the Middle East, *Efraim Karsh*, August 2006
- No. 70 Motivation or Capabilities? Israeli Counterterrorism against Palestinian Suicide Bombings and Violence, *Hillel Frisch*, December 2006
- No. 71 The Rocket Campaign against Israel during the 2006 Lebanon War, *Uzi Rubin*, June 2007
- No. 72 Israel's Palestinian Challenge (Hebrew), *Efraim Inbar*, June 2007
- No. 73 How Israel Bungled the Second Lebanon War (Hebrew), *Efraim Inbar*, August 2007
- No. 74 The Globalization of Terror Funding, *Gil Feiler*, September 2007
- No. 75 (The) Fence or Offense? Testing the Effectiveness of "The Fence" in Judea and Samaria, *Hillel Frisch*, October 2007
- No. 76 The Failure of the Oslo Process: Inherently Flawed or Flawed Implementation?, *Jonathan Rynhold*, March 2008
- No. 77 Israel's New Strategic Partners: Turkey and India (Hebrew), *Efraim Inbar*, July 2008
- No. 78 From Omnipotence to Impotence: A Shift in the Iranian Portrayal of the "Zionist Regime", *Ze'ev Maghen*, August 2008
- No. 79 The Rise and Demise of the Two-State Paradigm, *Efraim Inbar*, January 2009 (Hebrew), April 2009 (English)
- No. 80 The Economic Cost of Terror (Hebrew), *Yaacov Lifshitz*, February 2009
- No. 81 France and the Crisis in Lebanon: July 2006-July 2008 (Hebrew), *Tsilla Hershco*, August 2009
- No. 82 Ending an Iranian-Israeli War (Hebrew), *Moshe Vered*, September 2009
- No. 83 Is Gaza Occupied? Redefining the Legal Status of Gaza, *Elizabeth Samson*, January 2010

BESA Memorandum

- No. 1 Instability in the Egypt-Israel Relationship, (Hebrew), *Ehud Eilam*, February 2009
- No. 2 Israel's Cooperation in Space with Other Countries (Hebrew) *Aby Har-Even*, May 2009
- No. 3 Political-Security Statecraft for Israel, A Memorandum for Policymakers (Hebrew), *Yehezkel Dror*, June 2009
- No. 4 Regional Alternatives to the Two-State Solution, *Giora Eiland*, January 2010

Madeleine Feher Annual European Scholar Series

- No. 6 The Future of Armed Conflict, *Nils Petter Gleditsch*, December 2002
- No. 7 Europe and Israel: What Went Wrong? *Dimitris Keridis*, February 2004
- No. 8 Israel: The Test of the West? *Jiri Schneider*, November 2005
- No. 9 An Analysis of Present and Post-Blair British Middle East Policy, *Neill Lochery*, March 2007

Colloquia on Strategy and Diplomacy (Hebrew)

- No. 17 Israel and the Palestinians - The Next Stage September 2004
- No. 18 Syria: Whereto? October 2005
- No. 19 Europe and the Middle East (English) June 2006
- No. 20 Israel's Space Activities - Strategic Aspects July 2006
- No. 21 Iran Going Nuclear November 2006
- No. 22 The Second Lebanon War and its Aftermath March 2007
- No. 23 The Future of the Middle East January 2008
- No. 24 Is the IDF Prepared for Tomorrow's Challenges? July 2008
- No. 25 Are We Truly Safeguarding Jerusalem? December 2008

